

POPIS FONOTAKTICKÝCH VLASTNOSTÍ

- cíl fonotaktiky:
popsat distribuci a kombinace – **čeho a na čem?**
- ad **čeho**:
 - základní prvky: fonémy jako minimální fonotaktické prvky (distinktivní rysy fonémů nejsou fonotaktické jednotky)
 - je ale možné popisovat i fonotaktické vlastnosti slabik či fonologických forem významových jednotek (např. morfémů, slov)

- **ad na čem:**
 - = referenční jednotka, tj. doména pro popis fonotaktických vlastností:
 - slabika, morfém, slovo nebo něco jiného?
 - jakou jednotku zvolíme, jak ji definujeme a jak k ní dospějeme?
 - problém segmentace („slabikování“), tj. rozdělení promluv na menší jednotky
- **rozumné požadavky:**
 - popsat fonotaktické vlastnosti vyčerpávajícím způsobem
 - udělat na co nejjednodušší referenční jednotce
- obvykle se předpokládá, že takovou jednotkou je **slabika**

SLABIKA

- dvojí definice:

slabika jako jednotka řeči (*fonetická slabika*)

×

slabika jako jednotka popisu ve fonologii (*fonologická slabika*)

- nemusí být mezi nimi shoda

Jazyk piro (Peru)

Fonologická analýza

/pto/

/pi.mri/

/ʃwa.mka.lo/

Fonetická analýza

[p^ə.to]

[pi.ᵐ.ri]

[ʃ^ə.wa.ᵐ.ka.lo]

Význam

„(něčí) skupina“

„jiný“

„pavouk“

FUNKCE SLABIKY VE FONOLOGII

- (a) Doména pro stanovení distribučních pravidel fonémů
- ale problém s distribučně závislými segmenty

angličtina

/ˈkʌmfətəz/ comforters

/əˈtriː/ a tree

chorvatština

/bɪcɪkl̩/ bicikl

/njut̩n̩/ njutn

čeština

/sed̩m̩/ sedm

/heks̩n̩ʃuːs/ hexnšús

další funkce:

- (b) Doména pro stanovení alofonických (realizačních) pravidel fonémů a fonémických alternací při morfosyntaktických a slovotvorných procesech
- aspirace v angličtině:

[ə'k ^h ɑ̃ʊnt]	<i>account</i>	/ə.'kɑ̃ʊnt/
['li:tə]	<i>litre</i>	/'li:t.ə/
- (c) Doména umístění a distribuce prozodických jevů
- slabičná váha
- (d) Komponent jednotek vyššího řádu (fonologického slova atd.)
- prozodická hierarchie

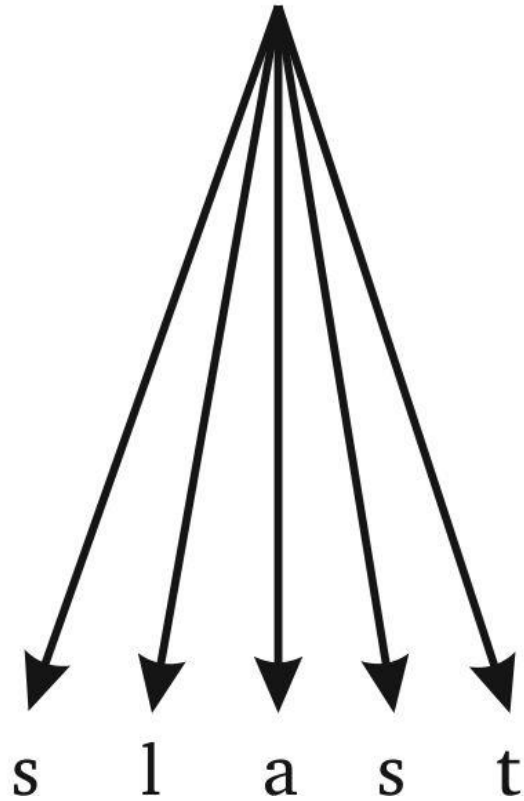
FUNKCE SLABIKY VE FONOLOGII (pokrač.)

- slabika nemusí nutně splňovat všechny fonologické funkce
- uvedené funkce mohou mít jiné fonologické jednotky
- slabika nemusí mít žádnou z těchto funkcí (jazyk gokana, nigerokonžský jazyk v Nigérii)

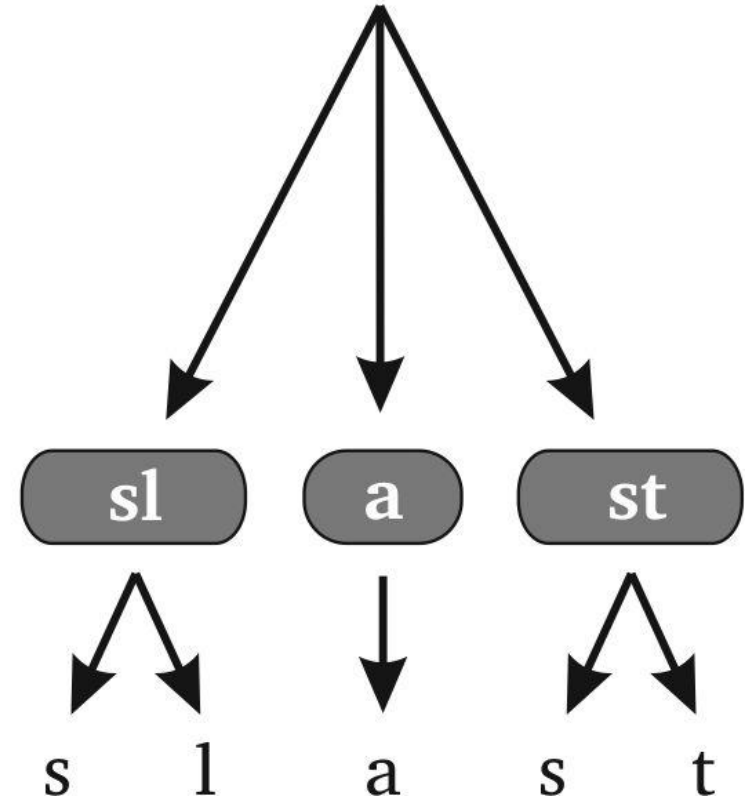
STRUKTURA SLABIKY

- prétura × jádro × koda

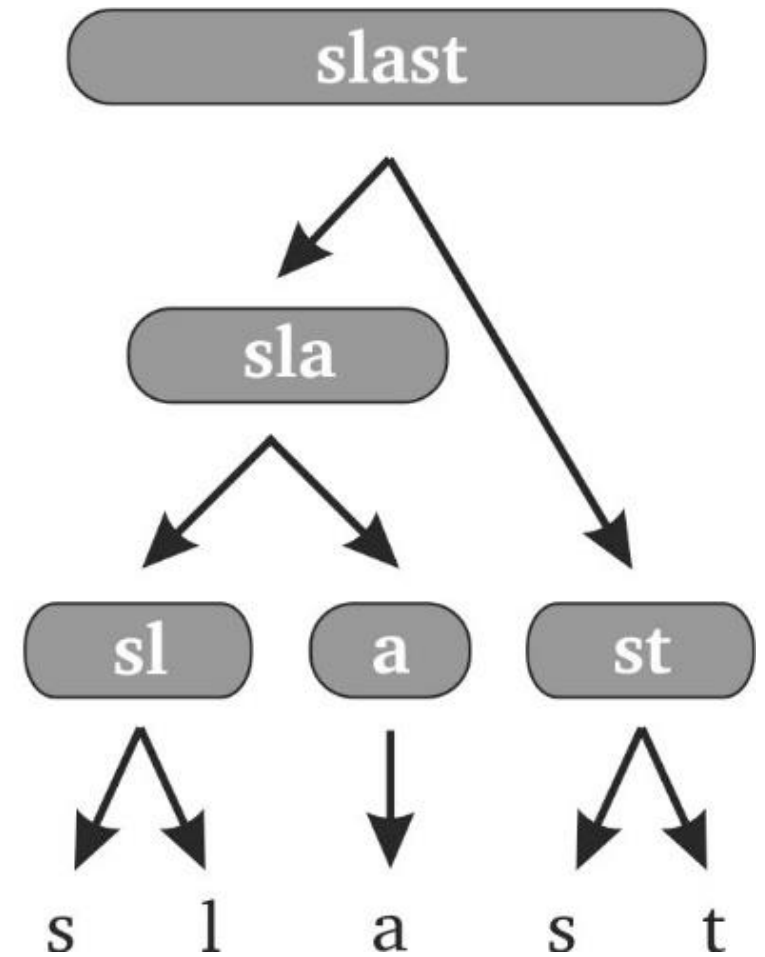
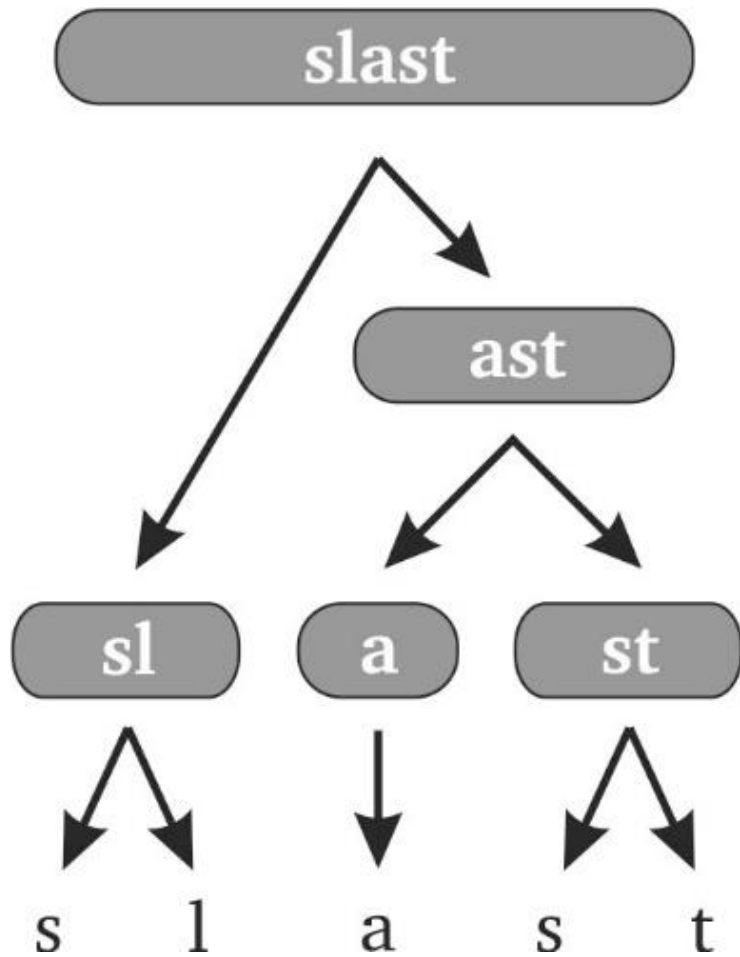
slast

slast

- slabičný základ (rým) × slabičné tělo
- demislabika

ARGUMENTY PRO SLABIČNÉ TĚLO

a) experimenty s mluvčími korejštiny

- (3) a. English: SIEVE + FUZZ → SUZZ (= onset + rime blend)
 SIEVE + FUZZ → SIZZ (= body + coda blend)
- b. Korean: THONG + SEM → THEM⁴ (= onset + rime blend)
 THONG + SEM → THOM (= body + coda blend)

b) kombinace CV se napříč jazyky zdají být omezenější než VC

c) snad (?) i tvorba expresivních sloves v češtině

lo- „pít“→ *lo-kat**lo-chat**lo-hnit**kra-/krá-* „krákat“→ *krá-kat**kra-ndat**kra-fat**ca-/cá-/čá-/čva-* „šplouchat, cákat“→ *cá-kat / čá-kat**cá-chat / ca-chtat**čá-čňat**čvá-chat**čva-ndat**čva-ňhat*

ALTERNATIVA KE SLABICE: FONOTAGMA

- soběstačná (autonomní) uspořádaná množina fonémů dále nedělitelná na menší soběstačné množiny fonémů
- může být i množina jednoho fonému

Uspořádaný svazek fonémů je soběstačný, pokud

- odpovídá fonologické formě promluv (je tedy přímo doloženy)
- jeho struktura není v rozporu se strukturou přímo doložených fonologických forem

(vrátíme se k tomu u problému „slabikování“)

/klavīr/ klavír → /kla/ + /vīr/

/vīr/ doloženo: výr

/kla/ nedoloženo, ale srov. /kli/ kly, /klu/ klu, /klam/ klam

/vīr/ už dále nelze dělit na /vī/ a /r/

/kla/ také nelze dělit na /kl/ a /a/

FONOTAGMA (pokrač.)

- doména fonotaktických vztahů

Dva druhy závislostí: (i) závislost na funkci a (ii) závislost na výskytu

<i>Typ závislosti</i>	Funkční	Výskytová
Jednostranná	<ul style="list-style-type: none"> • subordinace/determinace^[*] $x \rightarrow y$ /r/ \rightarrow /u/ \leftarrow /m/ (/rum/) 	<ul style="list-style-type: none"> • x je expanze y [x]y /<u>t</u>o/ (srov. /o/)
Oboustranná	<ul style="list-style-type: none"> • interordinace $x \leftrightarrow y$ /a/ \leftrightarrow /o/ (/tato/) 	<ul style="list-style-type: none"> • x a y jsou obě expanze [x][y] /<u>S</u>to/ (srov. /o/)
Oboustranná	<ul style="list-style-type: none"> • koordinace $x \leftarrow / \rightarrow y$ /r/ \leftarrow / \rightarrow /m/ (/rum/) 	<ul style="list-style-type: none"> • ani x, ani y není expanze xy /pr/

[*] opak je jednostranné řízení, superordinace

DISTRIBUČNÍ JEDNOTKA (DJ)

- minimální fonotaktická struktura, pomocí které je možné vyčerpávajícím způsobem popsat výskyt a kombinovatelnost fonémů v rámci fonotagmatu
- měla by vyjadřovat všechna pravidla výskytu fonémů nebo by pravidla výskytu fonémů ve složitějších strukturách měla být zredukovatelná na pravidla výskytu v DJ

Ekvivalentní definice:

- soběstačný soubor pozic ve fonotaktice
(v syntaxi odpovídá syntaktické struktuře)
- pozice = syntagmatické místo, ve kterém se nějaký prvek vyskytuje

RELATIVNÍ („VZTAŽNÉ“) POJETÍ POZIC

- pozice se vztahují (odkazují) na určité pevné místo v struktuře, např. začátek či konec souboru fonémů nebo slabičný foném
- pozice odpovídají výskytu fonémů
- nejsou nikdy prázdné

/s/	/v/	/j/	/e/	/T/	<i>svět</i>
/z/	/v/	/j/	/e/	/T/	<i>zvěd</i>
1	2	3	4	5	
-3	-2	-1	J	+1	

/j/	/e/	/T/	<i>jet</i>
/z/	/e/	/m/	<i>zem</i>
1	2	3	
-1	J	+1	

/pl/	/fl/	/sl/	/θr/	/skj/
/pr/	/fr/	/sm/	/θw/	/spj/
/pj/	/fj/	/sn/	/θj/	/stj/
/bl/	/gl/	/sw/	/vj/	/smj/
/br/	/gw/	/sj/	/vr/	/skr/
/bj/	/gr/	/sk/	/nj/	/spr/
/tr/	/gj/	/st/	/hj/	/str/
/tw/	/kl/	/sp/	/hw/	/skl/
/tj/	/kr/	/sf/	/mj/	/spl/
/dr/	/kw/	/jr/		/skw/
/dw/	/kj/	/jw/		
/dj/		/jm/		

s	p t k m	r l j w
---	------------	------------

s p t k m b d g f v j θ h n	p t k r l j w m n
--------------------------------------	----------------------------

z ǝ tʃ dʒ

/pl/	/fl/	/sl/	/θr/	/skj/
/pr/	/fr/	/sm/	/θw/	/spj/
/pj/	/fj/	/sn/	/θj/	/stj/
/bl/	/gl/	/sw/	/vj/	/smj/
/br/	/gw/	/sj/	/vr/	/skr/
/bj/	/gr/	/sk/	/nj/	/spr/
/tr/	/gj/	/st/	/hj/	/str/
/tw/	/kl/	/sp/	/hw/	/skl/
/tj/	/kr/	/sf/	/mj/	/spl/
/dr/	/kw/	/ʃr/		/skw/
/dw/	/kj/	/ʃw/		
/dj/		/ʃm/		

s	p t k m	r l j w
---	------------	------------

s p t k m b d g f v j θ h n	p t k r l j w m n
--------------------------------------	----------------------------

z ě t̂j d̂z

s ∅	n f ∅	
	p b t d k g m ∅	r l w j m ∅
f v θ n h j ∅		z t̂j d̂z ∅

ABSOLUTNÍ POJETÍ POZIC

- DJ je pevně daný soubor pozic
- pozice může být prázdná
- každá pozice je tedy obsazena fonémem, nebo prázdná
- pozice vyjadřují vztah k ostatním pozicím spíše než k pevnému místu

e3	e2	e1	N	
/s/	/t/	/r/	/æ/	<i>strange</i>
	/t/	/r/	/æ/	<i>trance</i>
		/r/	/æ/	<i>ranger</i>
	/t/		/æ/	<i>tap</i>
/s/			/æ/	<i>sad</i>
/s/	/t/		/æ/	<i>stand</i>
/s/	/p/	/l/	/æ/	<i>splash</i>
/s/		/l/	/æ/	<i>slash</i>
		/l/	/æ/	<i>lash</i>

Archipozice

- průnik dvou a více pozic
- vyjadřují distribuční omezení fonémů

e3	e2	e1	N	
/s/	/p/	/l/	/ɪ/	<i>split</i>

e3ne2		e1	N	
/f/		/l/	/ɪ/	<i>flip</i>
/ʃ/		/r/	/ɪ/	<i>shrink</i>

e3	e2ne1	N	
/s/	/n/	/ɪ/	<i>snip</i>
/s/	/f/	/ɪ/	<i>sphinx</i>

e3ne2ne1		N	
/tʃ/		/ɪ/	<i>chip</i>
/ð/		/ɪ/	<i>this</i>

DISTRIBUČNÍ JEDNOTKA PRO ANGLIČTINU – PRE-NUKLEÁRNÍ KONTEXT (absolutní pozice)

e3	e2	e1
s ∅	n f ∅	
	p b t d k g m ∅	r l w j m ∅
f v θ n h ʃ ∅		
z \widehat{tj} $\widehat{dʒ}$ ∅		

DISTRIBUČNÍ JEDNOTKA V ČEŠTINĚ (absolutní pozice)

Prenukleární (počáteční) pozice					Nukl. pozice	Postnukleární (koncové) pozice		
pre2	pre1	e3	e2	e1	N	i1	i2	i3
P F K X T S Š m j r l v t h b ∅	T S Š ř ∅	k g x h	v m ∅	r l		j r l P T K m n ň ∅	P T K S Š F X ř ∅	P T K S Š ř ∅
		t d s z		m n ň	i e a			
		š ž		j ř	o u			
		∅	r l	ī ē ā				
		p b f		∅	ō ū			
		t' d'				ë ä ö	m n ň r l	

(afrikáty = skupiny dvou fonémů, např. /Ts/ = /c/)

FONOTAGMA (alternativní/ekvivalentní definice)

- realizace distribuční jednotky: konkrétní způsob, jakým jsou (archi)pozice zaplněny fonémy či nulou

FONOTAGMA × SLABIKA

fonotagma = slabika	fonotagma > slabika	fonotagma < slabika
<ul style="list-style-type: none"> • asi nejčastější případ • např. čeština (vokalická fonotagmata) 	<ul style="list-style-type: none"> • australské jazyky • angličtina (neutrální vokály) • menšinově čeština (u slabičných nazál) 	<ul style="list-style-type: none"> • ?

Fonotagma > slabika (u distribučně závislých fonémů)

a) *australské jazyky*

- struktura slova $C_1VC_2C_3V(C_4)$ nebo $C_1VC_5V(C_4)$

$$C_1 \neq C_3$$

$$C_2 \neq C_4$$

$$C_5 \neq C_{1-4}$$

b) *čeština*

- slabičné nazály pouze ve dvou- a více slabičných slovech
- jejich výskyt je tedy závislý na výskytu vokálu

/sedm̩/ *sedm*

/osm̩/ *osm*

/ňūt̩n̩/ *newton*

/grajz̩n̩/ *greisen* (typ granitu)

/jaj/

/kik/

/smams/

/trurt/

/knonk/

/strerts/

/ʃkwawkʃ/

Fonotagma < slabika

- hypotetická možnost
- např. tehdy, pokud by konec slabiky odrážel/kopíroval začátek slabiky

/ja(j)/

/ki(k)/

/sma(ms)/

/tru(rt)/

/kno(nk)/

/stre(rts)/

/jkwa(wkf)/

TYPOLOGIE SLABIČNÉ STRUKTURY

- vzorek 486 jazyků (Maddieson: *The World Atlas of Language Structures Online* (wals.info))
- revidováno v: Easterday, Shelece. 2019. *Highly Complex Syllable Structure*. Language Science Press. (online)

	Slabičná struktura			
	jednoduchá	středně složitá	složitá	velmi složitá
Prétura	max. 1 C	max. 2 C typu CL, CG	CC _x (C _x ≠ L, G) CCC	OOO CCCC+
Koda	žádný C	max. 1 C	CC CCC	OOO CCCC+
Jádro	nikdy O	nikdy O	nikdy O	může být O
%	12,6 %	57,2 %	22,6 %	7,6 %

C = konsonant, V = vokál, O = obstruent, L = likvida, G = glajd